

НЕОРОМАНТИЧНА

ПРОЗА

Ю. ЯНОВСЬКОГО

Юрій Яновський

(1902—1954)

Основні особливості неоромантизму:

- ◆ свідомий розрив із народницькою тематикою та поетикою, пошуки нових тем, засобів і прийомів художнього творення;
- ◆ внутрішній динамізм, напруженість викладу художнього матеріалу;
- ◆ змалювання незвичайних характерів у виняткових обставинах і ситуаціях із тим, щоб найповніше розкрити внутрішній світ персонажів;
- ◆ напруженість сюжету, сповненого сутичок між непримиренними соціальними силами, боротьби та небезпек, звертання до фантастики, зокрема зображення надприродних явищ і казкових подій;
- ◆ органічне переплетіння надбань фольклору зі сміливими пошуками світової модерної літератури;
- ◆ багатообразність, замилювання красою як у природі, так і в духовному житті людини, символіка і гіперболізація, гумор і сатира, найрізноманітніші (часто несподівані) композиційні ходи;
- ◆ поєднання засобів художнього творення, характерних для романтизму, реалізму, модерних напрямів і течій.

Романтика вгатаїзму або активний романтизм – стильова ознака в українській літературі 20-х років ХХ ст. з притаманним їй пафосом творчого експерименту і національного відродження. Письменники, які входили до ВАПЛІТЕ, творили літературу національного ренесансу, втілювали ідеал активної, сильної, здатної до боротьби людини.

Ю.Яновський

О. Досвітній

О. Довженко

Григорій Епик

українська література” (Київ, 2000): “романтика вітаїзму” була одним із різновидів романтичної творчості в українській літературі 20-х років й виявлялася у словесно-образному мистецтві М.Хвильового, Ю. Яновського, І.Дніпровського та ін. на рівні “третьої романтики” і вказувала на синкретизм художнього мислення, коли йшлося про письменницький стиль.

- “Романтика вітаїзму” - це своєрідна “ваплітянська” версія еволюції української літератури, поєднання імпульсів світової культури з національною традицією і стихією, з національними можливостями.
- З цим явищем у національній культурі пов’язують оригінальний прорив української літератури до нових художніх форм і смислів, виразне окреслення її неповторного профілю на європейському і світовому тлі.

(Л. Кавун)

1925 р. — у Харкові (видавництво «Книгоспілка») виходить перша книга — збірка оповідань «Мамутові бивні»; жовтень — переїзд до Харкова, знайомство з В. Блакитним, О. Довженком, Остапом Вишнею, П. Тичиною, М. Кулішем.

1925–1927 рр. — редактор **ВУФКУ**, головний редактор Одеської кінофабрики.

Михайль Семенко “витратив не багато аргументів, щоб переконати тебе приєднатися до його футуристичної кумпанії, почати працю в редакції, друкуватися в газеті”, а також запропонував писати сценарії до кінофільмів, і молодий письменник почав працювати “під егідою Михайля Семенка у Всеукраїнському фотокіноуправлінні”, в якому той “завідував сценарною редакцією”, а “Юра був у нього редактором”.

М. Бажан

Творчий доробок письменника різножанровий: новели, оповідання, повісті, романи, п'єси, поезії. Художні здобутки митця дають право визнати його новатором в українській літературі перш за все в модифікуванні жанрових форм. У 20-30-ті роки у своїх творах він розмірковував над долею творчої інтелігенції у „Майстрі корабля”, поетизував могутню стихію національно-визвольного руху в Україні та його трагічні наслідки в „Чотирьох шаблях”, створив новий тип романної форми (роман у новелах) – „Вершники”.

«Письменник шукав навіть і формальних можливостей уникнути влади традиційного жанрового канону, зруйнувати його рамки. «Майстра корабля» стилізовано як кіномемуари. «Чотири шаблі» складаються з розділів-«пісень», кожен з яких супроводжується віршованим текстом. Де звучить «голос» і «хор». «Вершники» написано як роман у новелах, тобто це спроба жанрового симбіозу» (Віра Агеєва)

Роман у новелах — один із різновидів роману який використовує новелу як основну композиційну одиницю. Вирізняються кілька способів побудови роману в новелах — ланцюговий, паралельний та інші. В українській літературі цей жанр започаткував Юрій Яновський романом «Вершники».

Роман у новелах — складний за побудовою і великий за розміром епічний прозовий твір, у якому широко охоплені життєві події певної епохи; складається з окремих новел, об'єднаних спільним задумом.

«Глибокий слід у творчості Яновського залишила його праця у кінематографії, де він якийсь час працював редактором. Цей період його життя знайшов відображення в романі «Майстер корабля» та в книжці «Голлівуд на березі Чорного моря», виданій 1930 року»

Тамара Яновська

Редактор (він же на схилі віку — То-Ма-Кі)
має риси самого Юрія Яновського

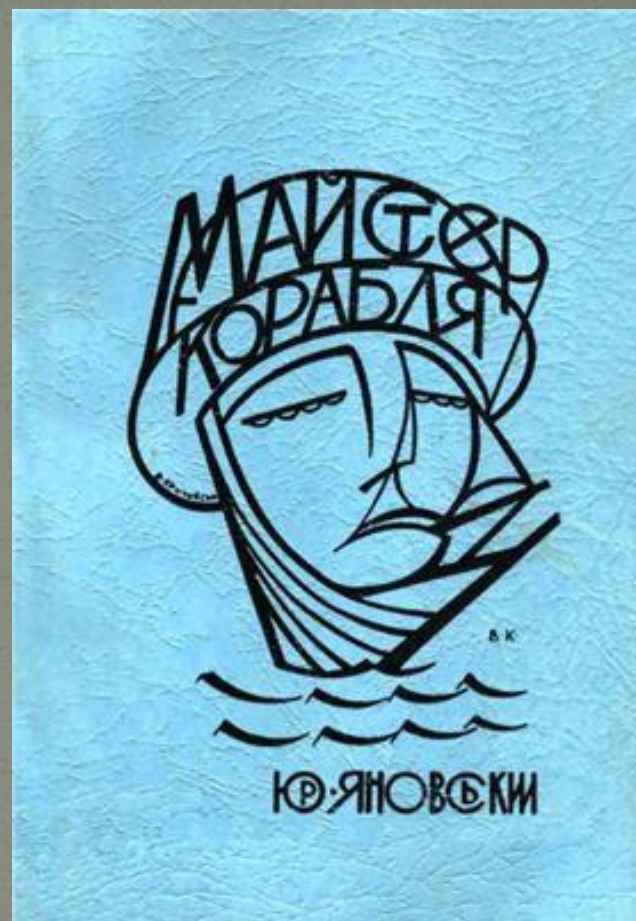
Нечеса

Василь Кричевський,
кінофабрики)

(керівник

Обкладинку до першого
видання «Майстра корабля»
виконав саме
В. Кричевський. На ній було
зображено вітрильник,
який ніби летить над
морем, нагадуючи своїми
контурами жіноче обличчя
східного типу

Богдан – Григорій Гричер
(режисер)
Довженко

Сев – О.

Дружба з О.Довженком змальована у романі «Майстер корабля».

У романі То-Ма-Кі (Яновський) називає Сева (Довженка) – «мій перший друг. Прийшовши режисером у кіно, він поставив невеличку комедію й блискуче провалився. За це він дозволив собі відпустку на кілька місяців. Тепер він знову повернувся до Міста й буде ставити ще одну картину»

Прозаїк є прототипом головного героя – оповідача То-Ма-Кі – знаного і заслуженого кінорежисера. Ю.Яновський, використавши форму мемуарів, художньо осмислив тогочасне мистецьке життя, зокрема розвиток кіноіндустрії, а також в образах Сева, Професора, Директора, Богдана зобразив своїх друзів по цеху та відтворив атмосферу, що спонукала молоду генерацію до досягнення нових творчих звершень, будівництва нового суспільства за законами краси та гармонії. Романтичні персонажі твору, як і їх прототипи – О. Довженко, Ю.Яновський, Іта Пензо, П.Нечеса, В.Кричевський – сповнені сил, насаги, творці нового мистецтва, прагнуть відродити духовність української нації. Наскрізний мотив роману – мотив молодості, творчості, любові та дружби.

Роман «Майстер корабля» не є автобіографічним у повному розумінні цього визначення – у ньому занадто багато вигадки, до того ж занадто велика часова дистанція зображуваного в творі. Але в ньому пізнаються конкретні реалії життя молодого Ю. Яновського.

Проблема культури української нації

- Кіномайстер То-Ма-Кі усе своє життя присвятив великій справі творення культури нації: *«Сімдесят років стою я на землі, пройшли переді мною покоління чужих і рідних людей, і всім я з гордістю дивився в вічі, боронячи життя й честь моєї нареченої. Її коси, як струмені, розлились по землі, її руки, як благословення, лягли на поля, її серце палає, як серце землі, посилаючи жагучу кров на нові й нові шляхи. Для неї я був сміливий і впертий, заради неї я хотів бути в першій лаві бійців - бійців за її розквітання. Для неї я полюбив море, поставив на гербі якір, залізний важкий якір, що його приймають усі моря світу, і колишеться над ним могутній корабель. Культура нації - звуть її»*
- В останніх словах утілено романтичну ілюзію ще не розчарованої тоталітарним режимом української інтелігенції 1920-х рр. Культура як гарант незнищенності народу та людини, запоручені їй власним життям – основні складові «Майстра корабля»

Культура нації в уявленні То-Ма-Кі – це всебічний вияв людської духовності, що здатна єднати всі землі й народи. «Для неї я був сміливий і впертий, заради неї я хотів бути в першій лаві бійців – бійців за її розквітання. Для неї я полюбив море, поставив на гербі якір... що його приймають усі моря світу...»

Мотив, пов'язаний з «культурою», охоплює кілька значень:

- певна історико-культурна доба,
- натхнення,
- творча еволюція,
- творчість і мистецтво загалом.

Епіграфи

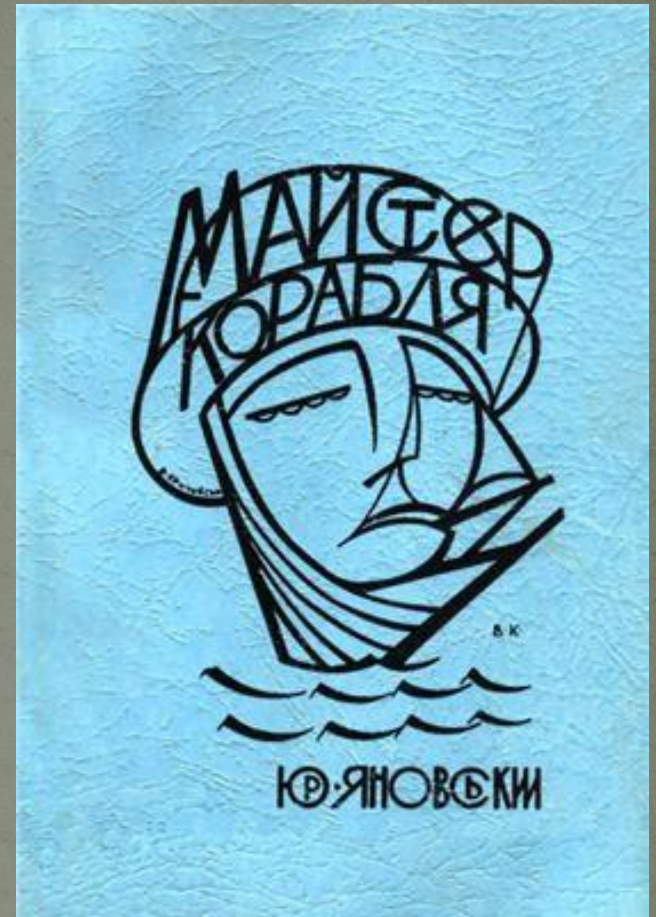
- М. Гоголь: *«Забирайте же с собою в путь, выходя из мягких юношеских лет в суровое, ожесточающее мужество,— забирайте с собою все человеческие движения, не оставляйте их на дороге: не подымите потом!...»*.
Важливість цих слів не лише в змісті, а в підкресленому прагненні письменника поглиблювати основну думку вітчизняної літератури — берегти людяне в людині. Суттєве значення має й гоголівський пафос у вираженні цього прагнення: крилатість, поривність, пісенність у розумінні самого творення людяності. Як свідчення – один із роздумів мудрого Професора в романі про те, що людина – натура творча, людині треба, щоб її робота залишалася після неї самої жити. Тоді людина працюватиме так, як співає.
- Слова Горація з оди «Римській державі»: *«О корабле, тебе вже манить хвиля Моря?»* Античний поет славив Римську державу, порівнюючи її з кораблем. Ю. Яновський думав про свою Республіку-Україну та про майстра корабля – *«веселий народ»*, який творить *«культуру нації»*.

- Тема мистецтва розгортається в романі в кількох аспектах. Найперше її представляють герої – То-Ма-Кі та Сев, тісно пов'язані з кіновиробництвом. Генрі – один із його синів То-Ма-Кі – письменник. Його твори *«легкі, бадьорі, і вони звучать, як пісня птаха»*. Ці неординарні творчі особистості висловлюють своє розуміння мистецтва. З багатоголосся їхніх міркувань викристалізовується думка про те, що **мистецтво окрилює людину, в творчості людина здобуває безсмертя**.
- Ю. Яновський говорить про муки творчості, розкриваючи процес роботи над сценарієм, про роль натхнення та інтуїції, про творчі злети людського духу. Автор створює образ корабля (не бутафорного, а справжнього, за стародавніми кресленнями), який символічно втілює своєрідну програму духовного відродження українців, їхній власний шлях розвитку, з опорою на справжні цінності, вивірені часом.

Майстер на носі корабля –
дерев'яна фігурка з профілем
жінки, котра веде корабель
уперед, оберігає від рифів.
Корабель – символ держави.

**Майстер корабля – це творець
нового світу**

Метафоричний, образний лад
роману підводить до думки, що з
творчим натхненням, з
турботою про завтрашній день
людства має будуватися не лише
корабель як такий, а й усе життя
на планеті.

Мариністичний роман

Євген Маланюк: Яновський «відкрив і завоював нам море, море в значенні не географічному чи навіть геополітичному, а в значенні психологічному, як окремий духовний комплекс, який був або ослаблений у нас, або й цілком спаралізований»

«Море в тебе дійсно шумить скрізь», — так каже про це пілот Майк батькові.

Море у житті персонажів твору:

Для матроса Богдана — це природна стихія існування, якою він пишається.

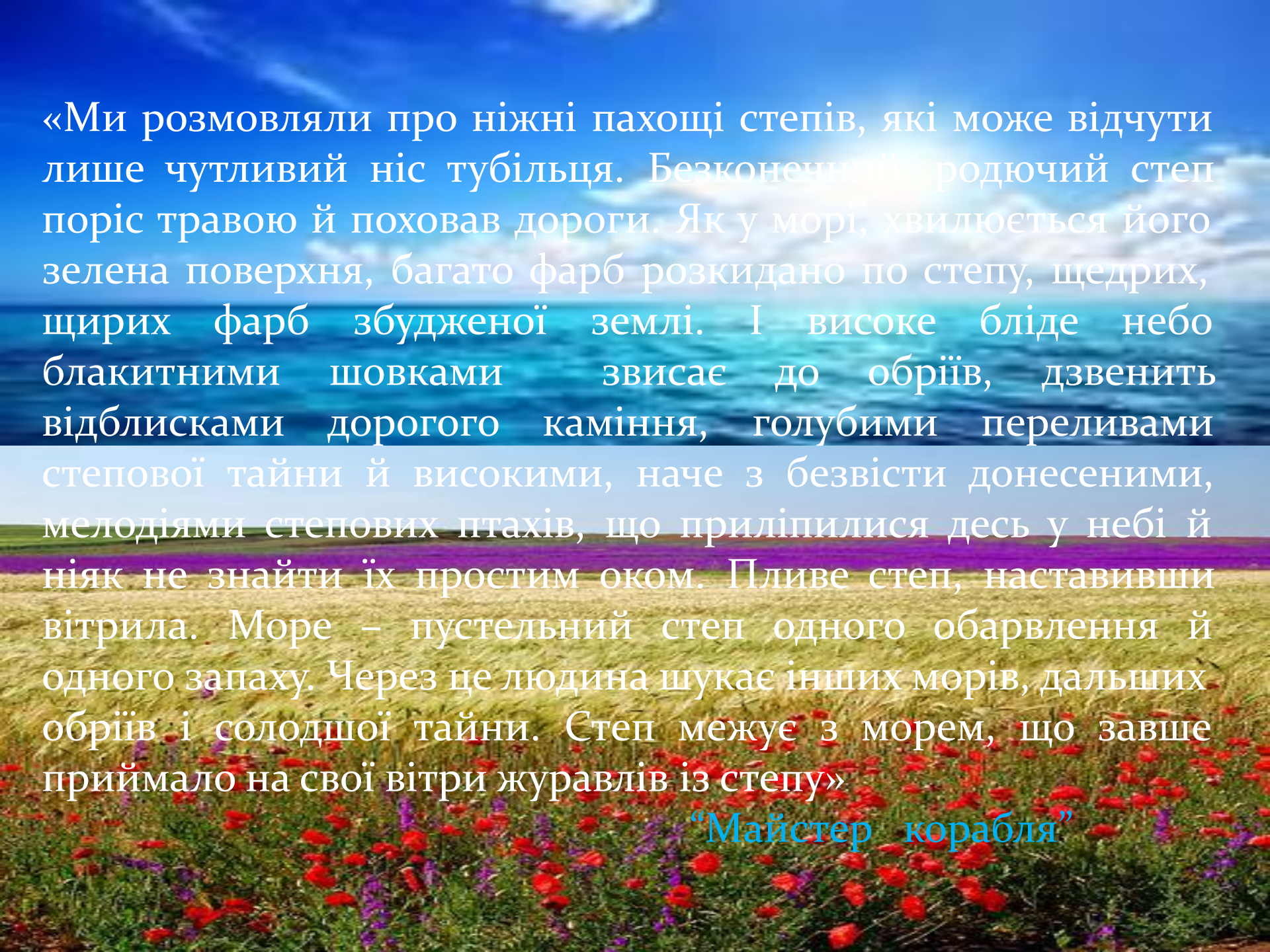
Для режисера Сева та сценариста То-Ма-Кі — натхненник їхньої творчості й самовдосконалення.

Море втілює далеку мрію, можливо, ірреальну, яку можна відчувати, у стихії якої можна жити, творити, рухатися вперед, долати перешкоди, труднощі, мрію, що часом може стати реальністю.

Новаторство роману:

- Зображено роль творчої інтелігенції, власне еліти суспільства у формуванні й становленні світогляду нової доби.
- Оповідь ведеться переважно у формі ліричної сповіді То-Ма-Кі.
- Оповідь переривається вставними «історіями» з життя інших героїв, які самі їх згадують.
- Зовнішній сюжет час від часу переходить у сюжет внутрішній (що стосується емоційних переживань героїв) і навпаки.
- Зміщення часових та просторових площин (дія відбувається реально або в спогадах то в Місті (тобто Одесі), то в Італії, на острові Ява, в Румунії).
- Елементи екзотики – розповіді про морські пригоди, далекі острови.
- Елемент гри, фантастики – «переселення» То-Ма-Кі в 1970-ті роки та його міркування про балет, який витіснить фізкультура; про художні твори, в яких зникне фабула, і навіть про «часи війн сорокових років».
- Символіка твору: корабель – символ держави, майстер корабля.
- Інтертекстуальність роману: біблійні алюзії, асоціації з творами Д. Конрада, Дж. Лондона, Горація, О. Довженка...

«Ми розмовляли про ніжні пахощі степів, які може відчутися лише чутливий ніс тубільця. Безконечний, родючий степ поріс травою й поховав дороги. Як у морі, хвилюється його зелена поверхня, багато фарб розкидано по степу, щедрих, щирих фарб збудженої землі. І високе бліде небо блакитними шовками звисає до обріїв, дзвенить відблисками дорогого каміння, голубими переливами степової тайни й високими, наче з безвісти донесеними, мелодіями степових птахів, що приліпилися десь у небі й ніяк не знайти їх простим оком. Пливе степ, наставивши вітрила. Море – пустельний степ одного обарвлення й одного запаху. Через це людина шукає інших морів, дальших обріїв і солодшої тайни. Степ межує з морем, що завше приймало на свої вітри журавлів із степу»

“Майстер корабля”

Розділи у романі автор називає піснями. Такий своєрідний задум письменник пояснює так: „Конденсована розповідь, екстракт багатьох вимхів добутої шаблі – пісні. Синтез багатьох смертей – одна смерть у пісні. Зміст багатьох доль – одна доля в пісні. Тінь боротьби тисяч людей – боротьба однієї людини в пісні” . Кожна з пісень, є не лише своєрідним вступом, а й сконденсованим виразом основного змісту.

1-4 розділи – змалювання стихії народного революційного руху;

5 розділ – Остюк перебував дипкур'єром у Парижі;

6 розділ – перебування Остюка і Марченка у Сибіру (шукачі золота);

7 розділ – друзі разом працюють на шахтах (“втрачене покоління”).

Роман вибудовувався на реальних фактах й узагальнюючі роздуми з'явилися внаслідок глибоких студій письменника над історичними й фольклорними джерелами, розповідей легендарного військового діяча українського повстанського руху Ю. Тютюнника.

Яновський познайомився з колишнім генерал-хорунжим армії УНР Юрієм Тютюнником і заворожено слухав його розповіді про епоху «горожанських війн». Яновського й Тютюнника зблизила робота у ВУФКУ. Легендарного отамана, якого в 1923 р. чекісти «виманили» з-за кордону й арештували, було амністовано, він став громадянином УСРР. Пробирав себе як кіносценарист (псевдонім — Юртик).

«Чотири шаблі» — це твір про українське й загальнолюдське жадання волі, сага про українську нескореність.

Герої «Чотирьох шабел» — це відроджені в нових умовах лицарі козацького степу, які на пергаментах української революції гострими шаблями виписували героїку нашої історії.

- В інтерпретації Ю. Яновського чотири шаблі – це не лише зброя, яку тримають у руках чотири побратими – Шахай, Остюк, Галат і Марченко, але й метафора четвірки друзів. Об'єднавшись в єдину силу, вони прагнуть навести лад у своїх поглядах, у своєму війську, в своїй країні.
- Шахай, Остюк, Галат і Марченко — «чотири паростки міцного дуба», як називає їх автор, є синами одного народу, тепер об'єднані спільною метою, хоч бунт кожного індивідуальний і реалізується на рівні індивідуального вибору чи індивідуальної поразки.

Шахай — незвичайний герой, який діє у виняткових обставинах. Своєю незламною волею, кмітливістю, презирством до смерті він нагадує «морських вовків» Джека Лондона. А водночас - і козаків із героїчних українських дум.

Герой Яновського - борець за правду, виступає носієм і продовжувачем визвольної традиції української нації.

Шахай – має мету: *„Поодрубувати руки всім, хто потягнеться підкоряти вільний народ, хто захоче різати його землю, як хліб, і їсти, захищаючись від жадоби, від страху, що хтось дужий одніме шматок”*.

Від самого початку і до кінця керувала Шахаєм його жагуча мрія: *„Всі щасливі, нема царя, правитиме народ, розіллється медові ріки, щастя й радість!”*.

Центральною віссю для майбутньої орієнтації національного героя постає церква – символ козацької України, уособлення цілісного духовного космосу українців.

Одружуючись, Шахай у стінах козацької церкви „клянеться собі, обходячи церкву, зупиняючись перед святим козацтвом на стінах, клянеться не допустити жалості до серця”, бо „революція – велике слово” і її треба відстоювати.

Р. Харчук зазначає, що у „Вершниках” *етика чину*, яка у «Чотирьох шаблях» втілюється у честі та хоробрості й закорінена в роді, зазнає докорінних змін. Її заступає етика класова... Клас верховодить над усіма фундаментальними поняттями людського буття, найперше ж над родом”

Коріння цієї етики – у родові, тому клянеться Шахай „родом своїм чесним, клянусь дідом кріпаком, прадідом запорожцем – не загинули ще честь і хоробрість. Любов і ненависть, дружба й самопожертва вже підносяться з забуття”

Для Івана Половця (“Вершники”) - головне “не рід, а клас”

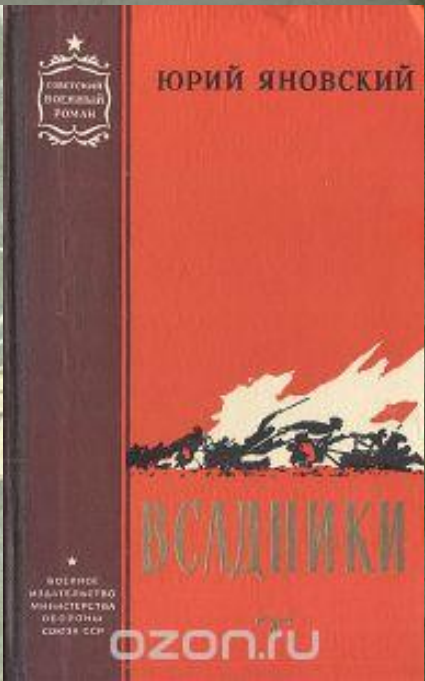
- В останніх розділах роману „Чотири шаблі” йде розв’язання конфлікту між минулим і сучасним.
- Колишні герої, про яких співали пісні, які вели за собою маси, опинившись у суспільстві, до якого прямували, за яке боролися, не можуть себе в ньому реалізувати. Різними шляхами йдуть четверо друзів, в останній пісні вони знову разом і знаходять себе у праці. Складність переходу героїв громадянської війни до мирного, творчого життя аж ніяк не була вигадкою автора. Таким чином, письменник торкнувся проблеми „втраченого покоління”.

У «Майстрі корабля» побачили «біологізм», «негацію соціальності» і націоналістичне сприймання».

«Чотири шаблі» оголосили твором, у якому розгорнуто «політичну програму ворожих пролетаріатові елементів».

Ю. Яновського стали називати «внутрішнім емігрантом».

Редактор журналу «Знамя» Всеволод Вишневський: захоплений романтичним епосом Ю. Яновського у 1933 р. надрукував фрагменти роману, а згодом рекомендував його повний текст для публікації в «Роман-газеті». 28 листопада 1935-го з ініціативи Вишневського у Спілці письменників СРСР відбулося публічне обговорення «Вершників». Для Яновського то був момент тріумфу.

“Вершники” складаються з восьми ідейно і художньо закінчених новел – “Подвійне коло”, “Дитинство”, “Шаланда в морі”, “Батальйон Шведа”, “Лист у вічність”, “Чубенко, командир полку”, “Шлях армій”, “Адаменко”, – пов’язаних між собою як спільними героями, так і

головною авторською настановою:
показати через внутрішній світ окремо взятих героїв історичну необхідність перетворення земної світобудови.

“Подвійне коло”

- ❑ події розгортаються у степу під Компаніївкою, де в революційній боротьбі один проти одного виступили брати Половці;
- ❑ мотив розпаду людського роду, мотив братовбивства;
- ❑ проблема протистояння людських цінностей класовим;
- ❑ образ-символ дощу;
- ❑ кінематографічність.

Батьківський заповіт: “Тому роду не буде переводу, в котрому браття милують згоду”.

Брати Половці:

- білогвардієць Андрій (офіцер царської армії, батьківщина – матінка-Росія);
- петлюрівець Оверко (єдиний з роду освічений, найголовніше – Українська держава, пов’язується з жовто-блакитним прапором);
- махновець Панас (контрабандист, подається у відсвіті чорного прапора) і малий Сашко;
- червоноармієць Іван (розкривається на тлі червоного прапора, співає з чужого голосу, головне “не рід, а клас”).

Кожен з братів Половців проходить і переживає антитезу „володар – жертва”. Кожного з них автор випробовує життям свого брата.

Назва „Подвійне коло” у контексті твору інтерпретується у тому смислі, що

- історія розвивається „по спіралі”, адже наш народ вже знає трагічні випадки: зрада роду – це і зрада народу і батьківщини (слово „подвійне” можна зрозуміти як повторюване);
- події відбуваються у двох площинах (двох колах): боротьба збройна і світоглядна, сила зброї і сила переконань;
- гинуть бійці на фронтах громадянської війни – гине, руйнується рід, адже одне й друге – це трагедія роду, трагедія держави.

“Дитинство”

- ❑ взято момент з дореволюційного життя українського степового селянства;
- ❑ розповідь про дитинство чабанятка Данилка, про суворі хлопчачі роки майбутнього героя громадянської війни (комісар Данило у “Батальйоні Шведа”);
- ❑ прадід Данило виступає уособленням народної мудрості, яку всмоктує в себе малий чабанець;
- ❑ використано народні джерела - народні звичаї, побут, за допомогою яких показано велич українського народу, його незламну духовну силу.

“Шаланда в морі”

- ❑ в основі – один епізод, героїчний, мужній вчинок рибалки-підпільника Мусія Половця;
- ❑ використано у новелі народну творчість, зокрема обрядові голосіння (зближує з образом Ярославни);
- ❑ образ Половчихи змальовано у баладному ключі;
- ❑ кульмінаційні події новели передані саме через світосприймання героїні.

“Батальйон Шведа”

- ❑ Данило - молодий комісар “олешківського партизанського загону у складі двох босих сотень – батальйону Шведа”
- ❑ ліричний гумор перемішаний з патетичними рефренами;
- ❑ авторські рефрени-відступи (образ 1919 року);
- ❑ данина добі – “рік Сталіна, Фрунзе, Ворошилова, Будьонного, Чапаєва, Щорса...”

“Лист у вічність”

- ❑ сюжет заснований на героїзмі безіменного листоноші;
- ❑ увага приділяється характеристиці внутрішнього стану героя;
- ❑ у центрі твору романтичний герой, що втілює в собі кращі риси українського народу: патріотизм, сміливість, відданість боротьбі, здатність до самопожертви в ім'я майбутнього, до протиборства не лише з ворогом, а й зі смертю.

“Чубенко, командир полку”

- ❑ сюжет - похід і один бій чубенківських бійців з петлюрівцями;
- ❑ ліричний тон оповіді, романтичний колорит ;
- ❑ героїку, мужність бійців чубенківського полку подано на фоні пейзажу, що посилює драматизм, напруженість дії

“Шлях армій”

- ❑ подається останній штурм контрреволюційної цитаделі – бої під Каховкою Перекопом, в Криму з врангелівцями восени 1920 року;
- ❑ двоплановість оповіді: переплетені дві сюжетні лінії, дві новели – легенда про залізну троянду і картини битви за Перекоп;
- ❑ епіграф – “Щойно провели Політбюро поділ фронтів, щоб ви виключно зайнялися Врангелем” (Ленін – Сталіну).

“Адаменко”

- ❑ дія відбувається зразу ж після громадянської війни на металургійному заводі;
- ❑ форма новели – монолог Чубенка.

У новелах роману автор використовує

- спогади, монологи-розповіді коваля Максима (“Шлях армій”), Чубенка (“Адаменко”),
- заглиблення в індивідуальну психологію героїв, показ дитячого світосприймання (“Дитинство”),
- вставні новели (новела про залізну троянду (“Шлях армій”)),
- принцип монтажу, кінематографії (“Подвійне коло”, “Дитинство”),

завдяки чому збагачується жанрова канва твору, розширюється хронотоп.

Розділи роману – це справжні поеми

- ✓ про розпад роду, протистояння загальнолюдських вартостей класовим (“Подвійне коло”),
- ✓ про збереження роду й творення добра на землі (батьки братів Половців),
- ✓ про красу українського степу і неба («Дитинство »),
- ✓ про людську витривалість і жадання свободи («Лист у вічність», «Чубенко, командир полку»).

Мотив розпаду людського роду, що почався з революцією, це лише один мотив «Вершників», бо роман був своєрідним компромісом з офіційною критикою і тому написаний ідеологічно правильно: є тут і провідна роль більшовицької партії, і перемога червоного прапора, і оспівування героїзму комуністів.

Особливості творчого стилю Ю. Яновського

- поєднано авангардистське прагнення зруйнувати традиційну романну форму, деструкцію зображальних прийомів та засобів – з ліризацією оповіді, романтичною суб'єктивністю і навіть сповідальністю;
- руйнування сюжетної послідовності, модифікація романного жанру – кіномемуари, роман у піснях, роман у новелах;
- поєднання екзотики, мариністики, спогадів, пригодництва, авантюри,
- внутрішній динамізм, напруженість викладу художнього матеріалу;
- кінематографічність;
- змалювання незвичайних характерів у виняткових обставинах і ситуаціях із тим, щоб найповніше розкрити внутрішній світ персонажів;
- створення “моделі національного героя”, який виступає проти хаосу, що загрожує родові;
- новий тип героя – неоромантичний герой: непересічна сильна, вольова особистість, шукач пригод та романтики;
- органічне переплетіння надбань фольклору зі сміливими пошуками світової модерної літератури (думний характер та пригодницький сюжет);
- настанова на утвердження неоромантичної стилістики;
- звернення до теми мистецтва, максимальна увага до творчого процесу;
- поетизація стихії національного руху; осмислення історіософських проблем в контексті національного буття;
- символічність образів;
- інтертекстуальність: алюзії, “відсилання” до творів Д. Конрада, Дж. Лондона, Дж. Пассоса, І. Бабеля, Горація, М. Гоголя, О. Довженка та інших.